

Muzey me`moriy-badiiy loyixalash

*Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi Adabiyot bo`limi
ilmiy xodimi: X. Yuldasheva*

So`nggi yillarda ishlab chiqarilgan va ekspozitsiya amaliyotida uz tasdig`ini topgan me`yorlar muzey ekspozitsiyalarini badiiy loyixalash ishining quyidagi bosqichlarini kuzda tutadi: ob`ektni o`rganish; bosh qarorni ishlab chiqish; eskiz loyixasini ishlab chiqish; ishchi loyixa.

Me`moriy-badiiy loyixalash ishini boshlash uchun asosiy xujjat ilmiy kontseptsiya xisoblanadi. Ilmiy kontseptsiya asosida ekspozitsiyaning bosh qarori tuziladi va u Ilmiy kengash yig`ilishlarda muxokoma etiladi va tasqiklanadi.

Ikkinchi bosqich-muzeyning ilmiy jamoasi tomonidan tayyorlangan, kengaytirilgan tematik sturktura asosida amalga oshiriladigan eskiz loyixasini ishlab chiqishdir. Yangi bosqichda rassom ekspozitsion materiallar bilan batafsil tanishib chiqadi. Eskiz loyixasi xam muzeyning ilmiy kengashi va loyixalovchi tashkilotning badiiy kengashi tomonidan ko`rib chiqilishi va tasdiqlanishi lozim.

Uchinchi bosqich-ishchi loyixalash-muzeyning tematik-ekspozitsion rejasi asosida amalga oshiriladi, va me`moriy-badiiy loyixa muallifi raxbarligida ishchi tartibda ko`rib chiqiladi va tasdiqlanadi.

Ekspozitsiyaning zamon talablariga javob beradigan me`moriy-badiiy yechimini yaratish, o`ta murakkab ijodiy vazifadir. Bu vazifaga o`z xissasini qo`shadigan, agar extiyotkorlik bilan munosobatda bo`linmasa bir butun ekspozitsion obrazni zaiflashtirilgan yoki xatto buzib tashlaydigan turli xil xarakterdagi ba`zan qarama-qarshi elementlarni yagona ansablga birlashtirish zarur bo`ladi. Muzeylarning loyixalash ob`ekti sifatidagi ko`pqirraliligi, shuningdek rassomlarning ijodiy imkoniyatlari badiiy yechimlarning serqirra va ijodiy izlanishning cheksiz bo`lishini ta`minlaydi. Loyixalash ishini normal borishi va uni yuqori darajaga yetishida ilmiy jamoa va rassomlar o`rtasida yaqin xamkorlik bo`lishi juda muximdir. Amaliyot shuni ko`rsatmoqdaki rassomlarni

ishga ilmiy loyixalashning birinchi, ekspozitsiyaning ilmiy konsepsiyasini yaratish bosqichida qo'shilishi, xamkorlik samaradorligini yanada oshiradi. Muddatiga ko'ra bu ishning dastlabki bosqichi -"ob'ektni o'rganish"ga to'g'ri kelishi mumkin. Bu davrda rassom muzeyning ilmiy xujjatlari va faoliyati bilan, e'lon qilingan adabiyotlar, yangi ekspozitsiyaga oid ishchi materiallar bilan tanishadi, loyixalar muxokamasida ishtirok ishtirok etadi, fondlar, vistavkalar bilan tanishadi. Shunday qilib tayyorlov bosqichining maqsadi rassomni turli-tuman axborot bilan ta'minlashdir, va keyinchalik ishning samaradorligi uni tashkil etilayotgan ekspozitsiyaning xususiyatlarini, uning asosiy g'oyalarini qanchalik tushunchanligiga, manbalar bazasini o'zlashtirganligiga ko'p jixatdan bog'liq bo'ladi.

Rassom ekspozitsion xonalar bilan batafsil tanishib chiqishi lozim. Muzey xodimlari uni binoning ichki planirovkasi xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashlari lozim.

Rassom uchun muzeyga keluvchilarning tarkibi, ularning qiziqishlari, ekspozitsiyaning biror qismiga va biror predmetga aloxida e'tibor bilan qarashlari xaqidagi ma'lumotlar xam muximdir. Tomoshabinlar Kontingentida turistlar yoki maktab o'quvchilarini ko'pchilikni tashkil etishiga, asosan yakka tartibdagi tomoshabinga mo'ljallanganligi yoki to'la ekskursiya xizmati ko'rsatishga qarab muzeylarning ilmiy va badiiy yechimlarida sezilarli farqlar bo'lishi mumkin.

III. Ekspozitsiyaning bosh qarori.

Bir necha zallarda tashkil etiladigan ekspozitsiyalar uchun bosh qaror ishlab chiqiladi. Bosh qarorda muallifning badiiy konsepsiyasi, muzey ekspozitsiyasi tuzilishining asosiy badiiy printsiplari, uning g'oyaviy mazmunini obrazli badiiy ochilishi o'z aksini topadi. Bundan tashqari bir qator aniq vazifalar: asosiy mavzularni ekspozitsiyani ko'rish marshruti bo'ylab zallarga va muzey xududiga joylashtirish; asosiy eksponatlarni joylashtirish; ekspozitsiyani yoritish va ranglar qarori printsiplari, jixozlar va aloxida vositalarning umumiy qarori, audiovizual va texnik vositalardan foydalanish kabilar xal etiladi.

Bosh qaror ilmiy kengashga quyidagi ko'rinishda taqdim etiladi:

- yirik gaboritli eksponatlar, dekorativ elementlar, me`moriy va tabiiy muxit ob`ektlari joylashtirilgan muzey xududi plani;
- ekspozitsion zallarning asosiy mavzularning joylashuvi va ekspozitsion marshrut variantlari bilan birgalikdagi plani ;
- muzeyning asosiy zallari chizmalari.

Chizma materiallar aynan shu vazifani bajaruvchi maket bilan almashtirilishi xam mumkin. Ekspozitsiyani bezashda ko`p jixatdan ekspozitsiyani idrok etish yo`nalishini beruvchi kirish zonasining muximligiga etibor qaratish lozim. Rassom shaxar qurilishining xar qanday sharoitida uni ajratib olishi va tashkil etishi lozim. U muayyan xududiy va mazmuniy traktovkaga ega bo`lishi kerak. Kirish zonasi shaxar ko`chalarining ishchan tashvishli ko`rinishiga qarama-qarshi o`larok bayramona ruxda bo`lishi mumkin, xaykaltaroshlik yodgorliklari qo`shilgan xolda me`morial xarakterda yoki muzeyning faoliyati, ekspozitsiya strukturasi va boshqa ma`lumotlarni joylashtirish natijasida tashkil etilgan axborot reklama xarakterida bo`lishi mumkin. Muzey ixtiyorida er uchastkasi mavjud bo`lsa, ochik ekspozitsiya tashkil etish imkoniyati bo`ladi. Muzeylar ixtiyorida juda ko`plab ochiq xavoda namoish etish mumkin bo`lgan eksponatlar bo`ladi. Saqlanishiga zarar yetmagan xolda xarbiy texnika, qadimgi tosh xaykallar, manumental san`at asarlari va xalq xunarmandchiligi yodgorliklari namoish etilishi mumkin.

Bu xududni ko`klamzorlashtirish muzey ekspozitsiyasi tabiyat bo`limlarini to`ldiribgina qolmasdan, shaxar muxitining zararli ta`siridan ximoyani ta`minlaydi.

Ekspozitsion mavzularni zallar bo`ylab joylashtirish rejasini tayyorlash xam juda murakkab jarayondir. Muzeyning barcha bo`limlari odatda ko`rgazma maydoni, ularni oldilariga qo`yilgan vazifalarni bajarish uchun yetarli emasligidan nolishadi. Bu xolat rassomlar tomonidan juda aniq xisobga olinishi lozim.

Bosh qaror loyixasini ko`rib chiqish davomida ekspozitsiyani tomosha qilish yo`nalishini aloxida ajratib ko`rsatish lozim bo`ladi. Butun zona va zallar

bo'ylab ekspozitsion yo'nalish matnli axborotlarni o'qishga qulay bo'lishi uchun chapdan –o'nga tomon tashkil etiladi. Tomoshabinning yo'li qisqa, qarama-qarshi oqimlarsiz, aylanmalarsiz, qaytishlarsiz bo'lishlari kerak. Maxsus ko'rilgan muzey binolarida bu narsalar xisobga olinadi va ijobiy xal etiladi. Moslashtirilgan binolarda maqsadga muvofik yo'nalishni tashkil etish juda qiyin kechadi. Ba`zan kirish yo'li bitta bo'lganligi sababli qarama-qarshi oqimlardan xoli bo'lish imkoniyati bo'lmaydi. Ba`zan tomoshabinning xarakat yo'nalishini sezilarli darajada yaxshilovchi qayta planlashtirishni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Tarixiy muzeylarda ekspozitsiya tomoshasining izchilligi uchun maqsadli yo'naltirilgan marshrut zaruriyati mavjud bo'ladi. Lekin tomoshabinni kerakli yo'nalishga yuborish juda ustalik bilan, unda ichki norozilikni uyg'otmagan xolda amalga oshirilmog'i kerak. Bosh qarorda tomoshabinning fe'l atvorini, bir xil ritmda xarakatlanishini tashkil etadigan, ekspozitsiyani idrok etishning ruxiy me`yorlari chegarasida tomosha qilishni ta`minlovchi vositalar kuzda tutilgan bo'lishi kerak. Yirik gabaritli eksponatlar, badiiy-tasviriy vositalar, bezaklar, ko'rsatgichlar va bir kator boshqa usullar manashu maqsadga xizmat kiladi.

Bosh qaror loiyxasida rassom maxsus yaratilgan san`at asarlarini (rang buyok, grafika, xaykaltaroshlik) diogramma, ilmiy rekonstruktsiyalarni taklif etishi mumkin. Ularning zaruriyati rassom tomonidan asoslanishi va jamoa tomonidan muxokama qilinishi kerak.

Bosh qaror bosqichida yoritishning umumiy printsiplari (tabiiy, suniy, aralash, umumiy, maxalliy) ko'rib chiqiladi. Intererning bezash va jixozlash tayyorlash uchun material masalasi xal etiladi.

Devorlarni dag'al fakturasi ayrim eksponatlar, masalan rassomchilik asarlari amaliy san`at asarlariga mos tushmaydi. Oddiy matolar (buz, kop-kanorga ishlatiladigan mato), alak, chit, yog'och ko'plab etnografik predmetlar uchun fan vazifasini bajaradi; yumshoq matolar, shuningdek movut, barkut, ipak kabilar zargarlik predmetlariga yaxshi tushadi. Devor va jixozlarda yorug'lik

qaytarmaydigan va yong'inga qarshi qoplamalardan xam keng foydalanish mumkin.

IV. Eskiz loyixasi.

Eskiz loyixasini ishlab chiqish bosqichida quydagi masalalar xal etilishi lozim:

- tematik bo'lim, ekspozitsion mavzular maydonlarini uzil-kesil taqsimlanishi;
- barcha yetakchi eksponat va matolarni joylashtirilishi, ularni ko'rsatish uslublari, ekspozitsion jixozlarni joy-joyiga qo'yish;
- ekspozitsiyaning yakuniy xajmiy-xududiy va rang yechimi;
- zallarni, ekspozitsiyani va aloxida predmetlarni yoritish;
- jixozlar va dekorativ elementlar konstruksiyasining qat'iy yechimi;
- audiovizual va texnik vositalarni joylashtirish;
- yondosh xududni yirik xajimli eksponatlar va dekorativ elementlarni joylashtirib bezatish.

Shunday qilib rassomning eskiz loyixasi ustida ishlashi-bu bosh qaror takliflarini aniqlashtirilishi, detallashtirilishi va chuqurlashtirilishi demaqdir. Rassom ekspozitsiyani muayyan xududiy chegalalarda yaratadi. Ekspozitsion kamar xajmi odamning o'rtacha bo'yi va ko'zning polga nisbatan joylanishi darajasiga qarab belgilanadi. Uning balandligi 2-2,5 metrdan , ko'rish burchagi gorizonta bo'yicha 25-30 S dan , vertikal bo'yicha 40 S dan oshmaydi. Mayda predmetlarni 70 sm dan pastga joylashtirilmaydi, chunki bu ularni tomosha qilishni qiyinlashtiradi.

V. Ekspozitsiya me'moriy-badiiy loyixasini amalga oshirilishi.

Muzey ekspozitsiyasining tasdiqlangan loyixasini amalga oshirish bosqichida mualliflar jamoasi ekspozitsiya mazmuni va shaklini to'ldirish va aniqlashtirish bilan bog'lik ko'plab yo'nalishlarda faol ishlashni davom ettiradi, badiiy ijrochilik ishlarida ishtirok etadi. Bezashning manumental dekorativ elementlari, grafik ishlar, audiovizual vositalar-kinofilmlar, poleekran programma va boshqalar, mazmuni va estetik tomonlaridan, shuningdek

ekspozitsiya nuqtai nazaridan qabul qilinadi va baxolanadi. Fotografiya ekspozitsiya san`atining muxim vositasi bulib kolmokda, lekin kup jixatdan rejalashtirilgan effekt ijrochilik darajasiga bog`lik bo`ladi. Shungi vaqtlarda xonada muayyan predmetli muxim atmosferasini xosil qiluvchi yirik formatli fotosuratlardan keng foydalanilmoqda. Mualliflar jamoasi ekspozitsiyaning chizmalaridan iborat qismini, shuningdek ilmiy-yordamchi materiallarni yaratishga juda jiddiy axamiyat beradi. Chizmalar asosiy ma`lumotni elementlar o`rtasidagi aloqalarni qisqa va aniq yetkazib berishi, tasvirni oddiylashtirishi, tomoshabinni fikrlanishini tashkil etishi va diqqatini bir joyga jamlashga xarakat qilishi lozim.

Ekspozitsiya montajining boshlanishiga kadar shrift ishi bajariladi.

Shrift va uning kompozitsiyasi matn ta`sirini kuchaytiradi. Matnning xajmi, tipi, shakli, rangi va joylashtirilishi masalasini loyixachi rassom xal etadi. Yozuvlar mukammal bo`lishi lozim. Gazeta va kitoblarda ishlatiladigan shriftlardan foydalanish keng qo`llaniladi. Bunday shriftlarga kuz ko`nikgan bo`ladi va uqish uchun qulay bo`ladi. qisqa va o`ta uzun satrlardan foydalanish tavsiya etilmaydi.

Badiiy-ijrochilik ishlari bilan bir vaqtda ta`mirlash ko`rilish ishlari xam amalga oshiriladi. Bular qatoriga isitish, yoritish ventilyatsiya tizimi, yong`indan muxofaza sistemasini o`rnatish bilan bog`lik ishlar kiradi.

Yaxshi tayyorlangan loyixa ekspozitsiyani qisqa muddatlarda montaj qilinishini ta`minlaydi. Tayyorlangan ekspozitsiya, muzey ma`muriyatidan, ilmiy tadqiqotchilik institutlari va oliy o`quv yurtlari vakillari, muzeylar, ijobiy uyushmalar, jamoatchilik tashkilotlarining vakillaridan iborat maxsus komissiya tomonidan qabul qilinadi. Komissiya qarori akt bilan rasmiylashtiriladi va muzey arxivida saqlaniladi.

Montaj ishlari bilan bir vaqtda rassomlar ekspozitsiyaning reklamasi uchun materiallarni tayyorlashga kirishadilar. Afisha va taklifnoma biletlari mustaqil estetik qiimmatga ega bo`lgan xolda muzey ekspozitsiyasining xususiyatlarini aks ettirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Узб 1 прз Илалов И. Музееведение. – Т.: Муסיқа, 2006.
2. Юрeнeвa Т.Ю. Музееведение. – Москва: Академпроект, 2003.
3. kuryazova D.T. o'zbekistonda muzey ishi tarixi. — Т.: san'at, 2010.
4. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика. – М.: Высшая школа, 2004.
5. Юрeнeвa Т.Ю. Музееведение. – М.: Академпроект, 2003.
6. архив.уз

Xorijiy adabiyotlar

1. Mark Walhimer. Muzeums 101. Printed in the United states of America. 2015.
2. Bulding national Museums in europe 1750-2010. Linkoping. sweden. 2011.
3. Paul Getty Trust. The first treatise on Museums. Samuel quicheberg's Inscriptiones 1565. Los Angeles. California. 2013.
4. Verlag Dr. Christian Muller-straten Munich. Introduction to Muzeology - the european Approach. Munich. 1998.